

Хумористично развитие и динамична адаптивност

д-р А. Велева

Психологическите изследвания върху хумора от последните две десетилетия допринесоха значително за допълване на научните представи относно процесите на индивидуално развитие. Има достатъчно много доказателства за това, че смехът и хуморът са изключително важни за емоционалното, интелектуално и социално израстване на детето, дори за неговото физическо здраве, щастие и успех в живота. Хуморът се утвърждава като уникална и **фундаментална** част от нашата човешка природа с особено голямо значение в периода на детството. Това поставя въпроса за адекватността на педагогическата теория и практика, която не е съобразена с тази закономерност. Оттук произтича предметът на настоящата разработка – не просто да се систематизират отношенията на феномена към различните “страни” на личността (емоционална, интелектуална и т.н.), а при отчитането им в тяхното взаимодействие и единство да се потърсят практически изходи на новите проблеми, които стоят пред предучилищното възпитание.

Отправна точка в това начинание е проследяването на хумористичното развитие съотнесено към една от закономерностите, осигуряващи съществуването на всяко живо същество – адаптивността, и по-конкретно – към нейните социални измерения.

В момента на появата си на света, индивидът веднага започва да се приобщава към най-близкото си обкръжение, подбуждан от вроденото си (определено от Адлер като) «чувство за общност». В хода на психическото си развитие той се свързва все по-дълбоко и с все по-широка сфера от действителността [5]. Този процес е насочен към формирането на динамична адаптивност, изразяваща се, според М. Белова, в открояването и отделянето на личността от другите хора и същевременно вписването ѝ в безбрежната общочовешка глобална идентичност, гъвкавост и дестандартизация във всичките ѝ аспекти [1].

Има много основания да се предположи, че хуморът и динамичната адаптивност са свързани. Известно е, че усмивката и смехът изпълняват комуникативни функции – чрез тях човекът насреща ни съобщава, че е готов за позитивно общуване. Наред с това (или по-скоро като следствие), усмихнатите лица се оценяват от хората като по-привлекателни и атрактивни [7]. Тези два факта във връзка с усмивката способстват тя да се превърне в основно средство за поддържане на взаимността още от най-ранна възраст.

Нещо повече – усмивката е **първата отчетлива проява на социална активност** [5] за споделяне на положителни емоции. Доказано е, че тя е

фиксиран модел на поведение –появява се във всички култури, по едно и също време, в отговор на удовлетворяване на биологични потребности [6]. Това означава, че усмивката не е следствие от междуличностна ангажираност, а е неин **генератор** – първоначалната ѝ биологична функция е **изразяването** на емоции. То е насочено към другите – бебето **съобщава** на своите родители, че е сито и доволно. Същевременно, както В. Реди изтъква, детето не е сляпо за емоционалната значимост на смеха, който предизвиква, интересува се от него като социален и комуникативен феномен [10]. Разбира се, усмивката, смехът и хуморът не са тъждествени, но са свързани - през следващите седмици, удовлетворяването не само на биологични, а и на социални и интелектуални потребности посредством участието в хумористични интеракции, също намира израз в смях.

5-6-месечните бебета започват сами да създават стимули-несъответствие и то твърде активно така, че **хумористичният обмен става централен за социалните им контакти** [11] и широко застъпен през целия период на детството. Поради това, че усмивката и смехът сближават и предпоставят другите свързващи феномени – игра, въодушевление, приятелство [8], колкото по-използвани са те от детето, толкова по-лесно и следователно в толкова повече и разнообразни групи се вписва то. Така например, П. Макгий посочва, че децата с добри хумористични умения показват повишено равнище на заетост в социални дейности, което служи като основа за разгръщане на други социални компетентности. И тъй като за човек е трудно да не харесва някого, който го кара да се смее, тези деца са желани партньори, лидери и се интегрират в по-широк социален контекст. Поради факта, че приятелите и популярността са много важни през детството и след това, децата с чувство за хумор ще бъдат и по-щастливи [9].

Може да се обобщи, че бидейки един от първите начини за оказване на позитивно въздействие върху другите, усмивката, а след нея и хуморът, се превръщат в инструмент, благодарение на който човешкото същество активно изгражда положителни отношения с околните и се интегрира в различни социални групи. Това дава основание **хуморът да се разглежда като фактор, подпомагащ динамичната адаптивност**. Този процес може илюстративно да се представи като експлозивно разгръщаща се спирала, всяка от навивките на която представлява вписване на личността във все по-широк социален контекст.

В първите прояви на хумор, както и в първата усмивка, няма и следа от негативизъм. Всички изследвания потвърждават, че протохуморът се появява като реакция на необичайното поведение (несъответствието е същността на смешното), но само и единствено в незаплашителни ситуации, при събития, носещи положителни емоции и нещо нестандартно спрямо обичайното

положение на нещата. Така хуморът, като основан на нови и необичайни събития, още в най-ранните си форми носи творчески заряд, който става стимул за креативно развитие - разкриването, или създаването на нещо различно, особено, противоположно на обичайното, изисква излизане извън рамките на шаблона и рутината, проява на наблюдателност, гъвкавост, оригиналност, т.е. качества на творческото мислене.

Но хуморът като несъответствие (разликата между това какви са нещата и това какви трябва да бъдат), носи в себе си потенциала както на съзидателно начало (и творческо, и социалноинтегриращо), така и на разрушителна сила. Защото «всяка особеност или странност, отделяща човека от неговото обкръжение, може да предизвика смях» [4, с. 42]. Според А. Бергсон той несъмнено «изпълнява полезна функция... да притеснява, унижавайки» и по този начин да гарантира спазване на груповите норми и правила [2, с.85].

Пренесен върху плоскостта на индивидуалното развитие, негативният хумор бележи повратна точка във формирането на динамичната адаптивност. Докато свързаният с положителни емоции, сплотяващ хумор е генетически първият вид, присъщ на човека от най-ранна възраст, негативният, по данни от редица изследвания [9, 10, 12], може да възникне не по-рано от около 4-годишна възраст, тъй като за разбирането му са необходими когнитивни механизми, познания за социалния живот, индивидуални предпочитания и морални правила, за които децата не знаят нищо или твърде малко. С появата на осмиването смехът се превръща от инструмент за приобщаване на детето към заобикалящите го, в средство за конфронтация и социална принуда. Тук е много важно да се изтъкне, че в тази си роля хуморът **черпи ресурси от обкръжението** и е в състояние да «херметизира» личността (под страх да не изглежда смешно) в рамките на шаблона, очертаващ отличителните особености на една ограничена група хора като така причини вътрешното ѝ затваряне и за интеркултурните ценности и морал, и за творчество. Следователно насмешката и осмиването представляват потенциална пречка пред динамичната адаптивност - ако до този момент хумористичното развитие се е разгръщало експлозивно, увеличавайки културното пространство, в което се вписва отделната личност, с появата на смеха над Другите, спиралата му започва да се затваря в себе си (движението е имплозивно).

Вглеждането във взаимовръзката между хумористичното развитие и динамичната адаптивност позволява отношенията на хумора към различните «страни» на личността да се обхванат в тяхната цялост, чиято същност е детерминирана от ориентацията към един от полюсите: позитивен/негативен хумор.

Като източник на хумористичното развитие, наред с потребността от положителни емоции, се очертава необходимостта от динамична адаптация в заобикалящия свят, имплицитно съдържаща и креативността (т.е. изменението на собствената личност и на средата), и приобщаването към другите: хуморът възниква като елементарна форма на *възприемане/създаване на нещо нестандартно*, съпътствано със съответстваща *положително натоварена емоционална реакция*, и протичащо като *позитивно взаимодействие* с околните. Следователно **адаптивността и креативността** в тяхното динамично единство **представяват системопораждащия компонент в онтогенезиса на хумора**. Като следствие от неговото разгръщане (но не само от него!) се реализират емоционалното, социалното и интелектуално-творческото развитие на личността. Доколкото негативният смях изпълнява консервативни функции, неговите прояви деформират системата на хумора: отричайки отклоненията от обичайното и познатото, този вид подтиква към конформизъм и конфронтация, потиска и се явява пречка пред еволюцията на личността и обществото от традиционни структури към потенциални вариации.

Трябва да се подчертае, че деформацията в системопораждащия компонент води до деформация не само на хумористичното развитие, но и на свързаните с него личностни сфери. Ето защо общоприетото схващане, че хуморът изобщо съдейства за емоционално, социално и интелектуално развитие се нуждае от ревизиране. Наистина споделяният смях показва емоционално съзвучие с другите [11] и подпомага установяването на контакт, но в своите негативни форми (осмиване, насмешка), той утвърждава емоции и чувства, които противостоят на ценностите на съвременното общество – търпимост, толерантност, съчувствие. Тези видове хумор сближават смеещите се, обаче същевременно ги противопоставят на Другите, които са обект на присмех. Затова, за разлика от позитивния хумор, негативният не може да се интерпретира в качеството на средство за установяване на контакт, придобиване на социални умения и утвърждаване на висши социални чувства.

Аналогична е ситуацията и по отношение интелектуалната полза от хумора. Присмехът над недостатъци във външния вид и поведението, които са явни и видими за всички, не носи характер на първооткритие, не обогатява интелектуално. Интерес представлява и фактът, че при присмиването се губи позитивното физиологическо въздействие, което незлобливият смях оказва върху организма [8]. Става ясно, че общо **положително значение за личността има позитивното чувство за хумор**.

Всичко това има няколко важни следствия за теорията и практиката на възпитанието, защото хумористичното развитие до голяма степен е детерминирано от средата.

На първо място, доколкото предучилищната педагогика се изгражда като система въз основа познанието за детското развитие, е необходимо при формулиране на задачите ѝ отражение да намери установената фундаменталната връзка между хумористичното развитие и динамичната адаптивност като водеща черта на съвременния човек.

По-нататък, тъй като онтологията на хумора е генетически свързана с креативността, педагогически осмислените въздействия трябва да бъдат съобразени с тази закономерност. Това означава хумор и творчество да се стимулират в единство. По този начин се повишава изявата и на креативността и на позитивния хумор¹. И обратно, при нарушаване на единството между двата феномена, хуморът в предучилищна възраст приема насока към негативизъм², а това (както бе посочено по-горе) предполага деформации в имащите отношение към него личностни сфери. За да се избегне това не е достатъчно ограничаването на насмешката при възпитавани и възпитатели. Една от причините за осмивания, понякога дори жесток хумор на децата е, че те изпитват огромна потребност от смях, а в същото време не са наясно с механизмите за създаване на смешки. Тъй като измислянето на нещо нестандартно-смешно изисква повече интелектуални усилия, а възпроизвеждането на примери за чужди неудачи е далеч по-лесно – те просто се извличат от опита, в предучилищна възраст преобладават насмешката, осмиването, трагико-комизмът.

Именно тук се откроява голямата отговорност на всички, които са ангажирани с възпитанието: да удовлетворят вродената потребност на децата от смях като ги подпомогнат в овладяването на креативни хумористични техники и то през сензитивния за развитието на чувството за хумор период – предучилищна и начална училищна възраст. По този начин, съобразявайки възпитателните взаимодействия с вътрешно присъщата творческа природа на хумора, педагозите могат съдействат за реализиране на неговите резерви за личностно развитие и преодоляване на недостатъците му.

На трето място, но с прогресивно нарастваща значимост, проблемите на хумористичното развитие все по-тясно се преплитат с тези на интеркултурното възпитание. Защото хуморът оказва голямо влияние върху

¹ Това е потвърдено експериментално. Вж.: А. Велева. *Хумор и дивергентно-мисловни способности на децата*. В Предуч. възп., 2006, №6, с. 37-40; А. Велева. *Динамика на детското чувство за хумор*. В Предуч. възп., 2006, №5, с. 13-19.

² Пак там.

динамиката на междуличностните и междугруповите интеракции, дори още повече в мултикултурна среда.

Подпомагайки контакта, сътрудничеството и сближаването, феноменът представлява мощно средство за постигане на емоционално и културно съзвучие между отделни индивиди или групи. Той обаче може да изиграе и противоположна роля в настоящата ситуация на преодоляване на националните ограничения и съществуваща реална опасност малки и големи общности да изгубят идентичността си. По думите на А. Дмитриев, в общество, където социалните, географски и морални граници не са така забележими, етническите шеги и анекдоти възстановяват необходимата дистанция между «нас» и «тях», подхранвайки лошо скрити националистически чувства, ненавист, злоба и съзнание за собствено превъзходство [3].

Обобщавайки казаното дотук, функциите на хумора в изграждането на общо културно пространство са противоречиви, може да се каже бивалентни. Излиза, че като социално явление той може да се прояви като препятствие пред глобализацията, или напротив – да съдейства за реализиране на нейните положителни измерения. И ако на повърхностната социологическа интерпретация на феномена изплуват (и са очевидни) неговите противоречиви социални функции, които изглеждат неуправляеми, на по-дълбоко **личностно** ниво хуморът не е техен аритметичен сбор, а една възходяща спирала на развитие с вариативни (според средата) и следователно контролируеми изходи – към интеграция или сепарация. Оттук при преустройството на образователната система по посока на интеркултурно образование по необходимост трябва да реализират задачи на хумористичното възпитание, в които да са заложили принципите на глобалната етика.

В заключение, хуморът има съществена роля в процеса на социокултурното и креативно развитие както по отношение на отделната личност, така и на човешкия род като цяло. Той е неотменен атрибут на детството и на живота на обществото и като такъв не само е достоен да стане предмет на педагогическо изследване, но и да осъществи връзка с корените на педагогическата теория и практика.

Цитирана литература

- 1.Белова, М. Адаптивността и нестандартността на личността в условията на глобализация. – С: Вѳда –Словѳна, 2004.
- 2.Бергсон, А. Смѳхът: Есе относно значението на комичното. – Софѳя: Сонм, 1996.
- 3.Дмитриев, А. Социология юмора: Очерки. – Москва: Отд.ние философии, социологии, психологии и права РАН, 1996.
- 4.Пропп, В. Проблем комизма и смѳха. – Москва: Искусство, 1976.
- 5.Психологический атлас человека. Под ред. А. Реан. – Санк-Петербург: Прайм-Евро, 2006.
6. Сиймън, Д., Д. Кенрик. Психология. – Софѳя: НБУ, 2001.
- 7.Fakten ueber das Lachen. In http://www.mdr.de/hier-ab-vier/rat_und_tat/3103.html
8. Fry, W. Humor lehrt uns immer etwas Neues.//Psychologie heute, 2000, №1, p. 67-69.
9. Mc Ghee, P. Understanding and Promoting the Development of Children’s Humor. – New York: Kendall/Hunt Publishing Company, 2002.
10. Reddy, V. Infant Clowns: The interpersonal creation of Humor in Infancy. In Enfance 2001/3, Vol. 53, p. 247-256.
- 11.Reddy, V., E. Williams, A. Vaughan. Sharing humor and laughter in autism and Down’s syndrome. In british Journal of Psychology, 2002, 93, p. 219-242.
- 12.Wicki, W. Humor und Entwicklung: Eine kritische uebersicht. Zeitschrift fuer Entwicklungspsychologie und Paedagogische Psychologie, 2000, 32 (4), p. 173-185.